

Wpływ organizacji III sektora na kształtowanie postaw obywatelskich w społecznościach lokalnych na przykładzie województwa podlaskiego

ROBERT ZIELIŃSKI*

Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, Polska

W artykule poruszane są kwestie dotyczące organizacji III sektora, które określane są zarówno organizacjami pożytku publicznego (w szerszym znaczeniu) lub organizacjami pozarządowymi (w znaczeniu węższym). W celu przybliżenia problematyki organizacji non-profit zaprezentowano teoretyczne rozważania oscylujące wokół regulacji normatywno-prawnych. Dodatkowo podjęto próbę przybliżenia terminu „społeczeństwa obywatelskiego”, który na przełomie XX i XXI wieku, coraz częściej jest zauważalny nie tylko w instytucjach naukowych, ale coraz częściej wśród polityków i społeczeństwa polskiego, tym bardziej, że znaczący udział mają w edukacji obywatelskiej organizacje III sektora. Ważnym problemem stanowiącym trzon opracowania jest społeczność lokalna, która stanowi fundament wszelkich działań, nawet tych pionierskich, prowadzących do modelowania postaw obywatelskich, ukierunkowanych na ukształtowanie społeczeństwa obywatelskiego. Badania empiryczne przeprowadzone w granicach województwa podlaskiego weryfikują nastawienie i podejście osób reprezentujących organizacje pozarządowe do działań związanych z edukacją obywatelską wśród lokalnej społeczności, opierających się na wskaźnikach zainteresowania sprawami społeczno-politycznymi, kształtowaniem tożsamości narodowej itp.. Dodatkowo zaprezentowano informacje o sytuacji tego typu instytucji po okresie pandemii COVID-19. Informacje pozyskane na drodze badań empirycznych potwierdzają, że w społecznościach lokalnych powinno się pielęgnować wszelkie tradycje wzmacniające kształtowanie postaw obywatelskich, ponieważ na poziomie mikro lub mezostrukturalnym o wiele łatwiej jest dotrzeć ze wszelkimi działaniami. W efekcie można uzyskać zamierzony plan działania na skalę ogólnopolską bądź globalną.

SŁOWA KLUCZOWE: Organizacje III sektora, społeczeństwo obywatelskie, społeczność lokalna, tożsamość narodowa, patriotyzm, wolontariat.

The impact of the III sector's organizations on shaping civil attitudes in local communities on the example of Podlaskie Voivodeship

The paper discusses issues related to the organizations of the third sector, which are defined both as public benefit organizations (in a broader sense) and non-governmental organizations (in a narrower

sense). In order to present the issues of non-profit organizations, theoretical considerations oscillating around normative and legal regulations were undertaken. In addition, an attempt was made to introduce the terminology of "civil society", which at the turn of the 20th and 21st centuries is more and more noticeable not only in the scientific institutions, but more and more often among politicians and Polish society, the more significant the role of the third sector's organizations in the civil education. An important problem constituting the core of the paper is the local community, which is a foundation of all activities, even pioneering ones, leading to the modeling of civil attitudes, oriented towards shaping a civil society. Empirical researches conducted within the borders of the Podlaskie Voivodeship, verify the attitude and approach of people representing non-governmental organizations towards activities related to civil education among the local community, based on indicators of interest in socio-political issues, shaping national identity, etc. Additionally, information about the situation of such institutions after the pandemic COVID-19 was presented. Information obtained through empirical researches confirm that local communities should cultivate all traditions strengthening citizenship, because at the micro or mesostructural level it is much easier to reach with all activities. As a result, the intended action plan on a national or global scale can be obtained.

KEYWORDS: Third sector organizations, civil society, local community, national identity, patriotism, volunteering

Wprowadzenie

Upadek ustroju komunistycznego umożliwił w latach 90-tych kształtowanie się polskiej młodej demokracji, która niosła za sobą zmiany w każdej płaszczyźnie życia społecznego. Szczególnie zauważalne były przemiany gospodarcze (rozwijanie wolnego rynku, prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych itp.), co znacząco wpływało na życie społeczno - gospodarcze zarówno w skali makrostruktur społecznych (analizowane w perspektywie ogólnopolskiej), jak i mikrostruktur społecznych (analizowane w perspektywie lokalnej na poziomie lokalnej grupy społecznej, zamiennie określanej jako społeczność lokalna). Nowy ustrój modyfikował zachowania społeczne, prowadząc do rozwoju instytucji ukierunkowanych na wsparcie dla społeczeństwa, a jakie współistnieją wraz z demokracją.

Instytucje te można zaklasyfikować w trzech sektorach: a) I sektor, który budują wszelkiego rodzaju instytucje publiczno – rządowe (Por. Matysiak, 2010); b) II sektor, do którego kwalifikujemy wszelkiego rodzaju przedsiębiorstwa nastawione na wypracowanie zysku. W przeważającej mierze są to przedsiębiorstwa powstałe w wyniku prywatnej inicjatywy, które charakteryzują się „działaniem na korzyść indywidualnych jednostek, bazującym na rynkowej alokacji czynników wytwórczych i wytworzonych dóbr” (Brol, 2013, s. 61); c) III sektor – organizacje pozarządowe, czyli wszystkie podmioty nie będące organami lub jednostkami podległymi administracji publicznej (rządowej i samorządowej) oraz których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku finansowego (Por. Szewczyk, 2006).

W niniejszym artykule uwagę skupi się na organizacjach III sektora, które w ostatnich dwóch dekadach znacznie powiększyły swoją liczebność w skali ogólnopolskiej. Można stwierdzić, że do zwiększenia liczby organizacji non-profit przyczyniły się chęci zniwelowania problemów społecznych (towarzyszących „młodej demokracji” w każdej dziedzinie życia społecznego) przez społeczeństwo obywatelskie. Ponadto regulacje prawne, dopuszczające funkcjonowanie tego typu podmiotów, umożliwiły powstawanie i rozwój organizacji non profit. Dodatkowo dopełniającym problemem zainteresowania, którego znaczące elementy zauważyć można

w NGO-sach, będzie nie tylko społeczność lokalna, ale i społeczeństwo obywatelskie, gdzie „działalność organizacji pozarządowych mieści się w ramach społeczeństwa obywatelskiego, a powiązanie społeczeństwa obywatelskiego z powstawaniem i działaniem organizacji pozarządowych i ogólną grupową aktywnością społeczności lokalnych ma charakter sprzężenia zwrotnego” (Adamowicz, 2008, s.21).

1. Zarys regulacji prawno-normatywnych organizacji III sektora

Należy nadmienić, że jeszcze w ustroju komunistycznym pod koniec lat osiemdziesiątych tamtejsze władze dokonały zwiększenia swobód obywatelskich. Działania te miały na celu łagodzenie niezadowolenia wśród społeczeństwa i zbliżenie władz ówczesnego ustroju do obywateli polskich. Powinno się zwrócić uwagę na ustawę z dnia 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach (Kancelaria Sejmu [KS], Dziennik Ustaw [Dz. U.] 1984 , Nr 21 poz. 97), która „uregulowała podstawowe cechy tej instytucji, określając m.in. sposób jej tworzenia i likwidacji, status finansowy, a także nadzór nad jej działalnością, który był sprawowany przede wszystkim przez organy administracji państwowej” (Blicharz, 2016, s. 21), a także ustawę z 7 kwietnia 1989 roku „Prawo o stowarzyszeniach”, w której podkreślają cel „tworzenia warunków do pełnej realizacji gwarantowanej przepisami Konstytucji wolności zrzeszania się zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka i Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, umożliwienia obywatelom równego, bez względu na przekonania, prawa czynnego uczestniczenia w życiu publicznym i wyrażania zróżnicowanych poglądów oraz realizacji indywidualnych zainteresowań...” (KS, Dz. U., 1989, Nr 20 poz. 104, s. 1).

Były to pierwsze kroki inicjujące regulacje prawne tychże organizacji, ponieważ Konstytucja RP nie precyzuje zarówno definicyjnie, jak i *stricte* prawnie organizacji pozarządowych (Babula, 2019). Dopiero ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (KS Dz. U. (2003) Nr 96, poz. 873 ze zm. Dz. U. 2022 poz. 1327) wprowadza prawne definicje organizacji pozarządowych (art. 3 wraz z ustępami 1,2 i 3), gdzie za organizacje pozarządowe uznaje się osoby prawne lub jednostki bez osobowości prawnej, które nie są jednostką sektora finansów publicznych (w rozumieniu przepisów o finansach publicznych) i nie działają w celu osiągnięcia zysku, a zatem są to fundacje i stowarzyszenia, ale również związki zawodowe, organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego (KS Dz. U. Nr 96, poz. 873).

W tym wypadku należy wskazać szersze znaczenie ustawowo wymienionych organizacji określanych Organizacjami Pożytku Publicznego, które charakteryzują się pewnymi przywilejami określonymi w ustawie. Przykładowo do takich przywilejów należy: możliwość otrzymywania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych, zwolnienie od podatków (dochodowego od osób prawnych, od nieruchomości, od czynności cywilnoprawnych i zwolnienie od opłat skarbowych i sądowych lub prawo do nieodpłatnego informowania o ich działalności przez jednostki publicznej radiofonii i telewizji (Por. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2010). Dodatkowo ustawa reguluje terminologię dotyczącą działalności tego typu organizacji, o czym mówi art. 6: „działalność pożytku publicznego nie jest, z zastrzeżeniem art. 9 ust. 1, działalnością gospodarczą, w rozumieniu przepisów o swobodzie działalności gospodarczej, i może być prowadzona jako działalność nieodpłatna lub jako działalność odpłatna” (MPiPS, 2010, s. 11).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że pojedyncze artykuły ustaw, jakie zostały uchwalone i podpisane przez Prezydenta RP, a dotyczące życia społeczno-ekonomicznego w Polsce pośrednio przyczyniają się do regulacji normatywnych oscylujących wokół problematyki

NGO-sów (Halszka-Kurleto, 2008), co istotnie wpływa na powstawanie większej ilości zarejestrowanych tego typu organizacji, zwłaszcza fundacji i stowarzyszeń, które budzą znaczące zainteresowanie swoją działalnością.

2. Teoretyczne rozważania na temat społeczeństwa obywatelskiego

Powyższy krótki rys prawny wskazuje na powolny etap regulacji normatywnych w społeczeństwie polskim. Analogicznie można odnieść się do edukacji obywatelskiej, czy (ujmując zagadnienia w szerszym spektrum pojęciowym) społeczeństwa obywatelskiego w naszym kraju. W Polsce karty historii wskazują, że „proto społeczeństwa obywatelskiego możemy się doszukiwać w pierwszych formach, głównie moralnego sprzeciwu wobec łamania przez system państwa komunistycznego praw, które sam zresztą ustanowił” (Wendt, 2007, s. 89). Pierwsze proobywatelskie postawy zauważyć można już w XII i XIII wieku, które kształtowały się równolegle wraz z powstawaniem elementów profundacji (Blicharz, 2016, s. 14). Zarówno wydarzenia kształtujące świadomość narodową Polaków (gdzie można stwierdzić, że początek tendencji narodowych upatruje się w XVI wieku „wraz z wprowadzeniem monarchii elekcyjnej” (Bursztyna, i in., 2019, s. 104), jak i postawy obywatelskie nasilone w tymże wieku przyczyniły się do stworzenia fundamentalnych postaw kształtujących społeczeństwo obywatelskie¹.

Dalsze wydarzenia zwłaszcza w XIX i XX wieku mają znaczący wpływ na rozwijanie postaw społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Można stwierdzić, że w Polsce rozumienie idei społeczeństwa obywatelskiego było szczególnie uwarunkowane przez historię. W dużej mierze przywiązanie do tej idei było związane tylko i wyłącznie, z postrzeganiem jej jako możliwej alternatywy wobec obcego, narzuconego porządku, jako sprzeciwu wobec dominacji kolejnych zaborców (Seligman, 1995). Tę myśl można skierować na system komunistyczny, na którym społeczeństwo skupiło wyraz swojego rosnącego niezadowolenia w latach 70-tych i nade wszystko 80-tych. Do tego w dużej mierze przyczynili się także liderzy opozycyjni, którzy doprowadzili do ruchów strajkowych, przyczyniając się bezpośrednio do zmobilizowania i zorganizowania znacznej większości społeczeństwa, co ugruntowało silne fundamenty postaw obywatelskich (Podemski, 2014).

3. Aktywność obywatelskie w Polsce na przykładzie frekwencji wyborczej

Wydawać by się mogło, że ustrój demokratyczny, wiążący się z wieloma zmianami społeczno-gospodarczymi, dokona pewnej rewolucji również w kwestiach obywatelskich, doprowadzając do rozwoju postaw obywatelskich w bardzo krótkim okresie, angażując przy tym większość społeczeństwa. Tym bardziej, że na przełomie XX i XXI wieku sama terminologia „społeczeństwa obywatelskiego” czy „aktywności obywatelskiej” zaczęła być rozpowszechniana wśród społeczności polskiej, zwłaszcza przez organizacje III sektora zajmujące

¹ Literatura przedmiotu wskazuje, że początki kształtowania narodu w Europie zaczynają się w XIX wieku. Teorii tych można się doszukać w pracach E. Hobsbawma. Nawet M. Weber podkreśla, że społeczeństwo jako naród ma możliwość udziału w kształtowaniu suwerennej władzy. Natomiast jeżeli chodzi o społeczeństwo, znawcy tematu wskazują już czasy starożytności (Arystoteles). Dla zainteresowanych kształtowaniem się społeczeństwa obywatelskiego proponuje się zgłębienie tematu, stosując podejście interdyscyplinarne (zwłaszcza filozofów, historyków, politologów czy socjologów). Bardzo dobre ujęcie społeczeństwa obywatelskiego uwzględniła Dorota Pietrzyk – Reaves w swej pracy *Idea społeczeństwa obywatelskiego*, dokonując zarówno historycznych rozważań, wychodząc od starożytnej myśli filozofów, poprzez klasyków (J. Lock, T. Hobs, E. Kant, T. Pain i inni), jak i teoretycznym podejściu gdzie na szali rozważań stawiła państwo, liberalną demokrację czy gospodarkę.

się propagowaniem tegoż problemu, a także skupiała uwagę badaczy różnych dziedzin naukowych i polityków. Warto zauważyć, że teorie różnią się znacząco w wielu sprawach w zależności od dyscypliny. Dodatkowo na uwagę zasługuje fakt, że w Polsce aktywność obywatelska nadal jest na niskim poziomie w porównaniu do krajów Europy Zachodniej. Dość widoczne są działania ze strony organizacji pozarządowych, gdzie jest kilka o zasięgu ogólnokrajowym, a także wiele o zasięgu regionalnym w większości miast. Warte uwagi są działania polityków na najwyższych szczeblach władz, którzy przyczynili się do powstania instytucji zajmujących się edukacją obywatelską o zasięgu ogólnopolskim.

Dla przykładu przedstawi się jeden z ważniejszych wskaźników określających aktywność obywatelską, którym jest frekwencja w wyborach. Z danych wynika, że udział w wyborach zarówno do parlamentu, jak i w prezydenckich oscylują średnio na poziomie 55%, począwszy od lat 90-tych. Po 2019 roku społeczeństwo polskie chętniej uczestniczyło w wyborach parlamentarnych i prezydenckich (szczegółowe dane przedstawia tabela 1). Nawet znacząco poprawiła się frekwencja w wyborach do europarlamentu o 21.85 punktu procentowego w porównaniu do poprzednich wyborów. Można doszukać się przyczyn tego zjawiska w intensywnej kampanii prowadzonej przez polityków, ponieważ (po raz pierwszy w historii) w tym samym roku w październiku odbyły się także wybory do polskiego parlamentu. Na taki stan rzeczy może wpływać świadomość, że partycypacja w wyborach może przyczynić się, przez oddany głos, do zmian w kraju. Duży wpływ na aktywność wyborców ma także edukacja i budowanie świadomości, że nawet jeden głos może wiele zmienić w zarówno w kraju, jak i we własnych społecznościach lokalnych, do czego przyczyniają się organizacje III sektora wyspecjalizowane w działaniach edukacyjno-szkoleniowych społeczeństwa.

Tabela 1.

Procentowy rozkład frekwencji wyborczych po 1989 roku w Polsce.

	1989	1991	1993	1997	2001	2005	2007	2011	2015	2019
Wybory parlamentarne (Sejm/Senat)	62,70	43,20	52,13/ 52,10	47,93/ 47,92	46,29/ 46,28	40,57/ 40,56	53,88	48,92	50,92/ 50,91	61,74/ 61,74
	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018		
Wybory samorządowe (I tura/II tura)	42,27	33,78	45,35	44,23	45,99/ 39,69	47,32/ 35,31	47,40/ 39,97	54,96/ 48,83	-	-
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020			
Wybory prezydenckie (I tura/II tura)	60,6%/ 53,4	64,70/ 68,23	61,12	49,74/ 50,99	54,94/ 55,31	48,96/ 55,34	64,51/ 67,59	-	-	-
	2004	2009	2014	2019						
Wybory do Parlamentu Europejskiego	20,87	24,53	23,83	45,68	-	-	-	-		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW, CBOS i źródeł internetowych.

Przyglądając się wyborom samorządowym, zauważamy znacznie niższą frekwencję w porównaniu z wyborami parlamentarnymi czy prezydenckimi, która sukcesywnie wzrasta. Jest to znaczący wskaźnik, ponieważ aktywność społeczeństwa obywatelskiego rozpoczyna się na poziomie mikrostrukturalnym, poprzez uczestnictwo w budowaniu samorządu terytorialnego, który jest rzeczywistym reprezentantem społeczności lokalnych (Karnowska, 2011). Fundamentem wspólnoty lokalnej (jako grupy społecznej) jest więź społeczna, która utożsamiając się z identyfikowaną wspólnotą buduje odpowiedni system wartości, pozwalając na legitymizację jednostek z grupą. „Ukształtowanie zasad desygnacji przedstawicieli mieszkańców, tworzących wspólnoty samorządowe w ramach odpowiednich jednostek podziału terytorialnego, ma zasadniczy wpływ na stopień reprezentatywności tych organów i tym samym na stopień zaufania, o które ci reprezentanci winni zabiegać i które powinni posiadać” (Sarnecki, 2008, s.12). Powyższe teorie budują jedną z trzech typów aktywności indywidualno-społecznych, a mianowicie: wspólnoty lokalnej skupiającej się wokół instytucji samorządu terytorialnego.

Druga aktywność zrzesza społeczności wokół organizacji pozarządowych, a trzecia rozpatrywana jest w podejściu indywidualnym lub w słabo sformalizowanych grupach, które mają mikroelementy instytucjonalne wokół konkretnego zadania (Karnowska, 2011; Wojtasik, 2013). Wśród jednostek społecznych doszukać się można różnych motywów zachęcających do czynnego udziału w organizacjach pożytku publicznego. „Aktywność w organizacjach pozarządowych motywowana może być chęcią działalności społecznej, realizacją pasji czy zamierzeń życiowych oraz potrzebą rzeczywistej więzi z osobami reprezentującymi podobny światopogląd” (Wojtasik, 2012, s. 236-237). Należy w tym wypadku wziąć pod uwagę komponent psychologiczny, który motywuje osoby do samorealizacji i rozwijania własnych indywidualnych umiejętności, postaw i/lub kompetencji. Komponent socjologiczny umożliwia przebywanie w grupie o podobnym światopoglądzie, dzięki czemu przyczynia się do rozwoju społecznego zarówno samego zainteresowanego, jak i osób z jego środowiska, wychodząc poza granice własnej grupy społecznej, w dużej mierze bezinteresownie. Komponent ekonomiczny nie koniecznie może się wiązać z profitami finansowymi (te są widoczne w organizacjach III sektora z zarejestrowaną działalnością umożliwiającą odpłatne świadczenie usług mieszczące się w granicach statutu, np. fundacji), a jedynie wymianą rzeczy materialnych, wiedzy prowadzącej do zysku itp.

Trzecia forma posiada elementy niestabilności, ponieważ „nieinstytucjonalizowana aktywność obywatelska może wynikać m.in. z osobowościowych preferencji jednostki, braku sformalizowanej alternatywy lub reprezentowania takiego typu tożsamości społecznej, który nie mieści się w kategoriach systemu, gdyż jest w zakresie ideologii lub w swych sposobach działania zbyt radykalny” (Gliński, 2000, s. 46-47). W wielu przypadkach indywidualna jednostka ma możliwości aplikowania o środki i/lub fundusze na realizację pomysłów mogących przysłużyć się rozwojowi społeczności lokalnej. W tym wypadku zauważa się, że aktywności ściśle są ze sobą powiązane, gdzie określa się kierunek od trzeciej aktywności (pomysł jednej lub grupy osób na projekt, budżet obywatelski itp.), który jest kierowany do NGO-sów, a następnie do instytucji publicznych (Schemat 1.). Można też drogę tę zniwelować do poziomu dwuetapowego, gdzie pomysł skierowany jest wyłącznie do NGO-sów lub instytucji publicznej (Schemat 2.). Bardzo często pomysły (projekty) powstają w organizacjach non profit i wówczas poszukiwane są fundusze na ich realizację w instytucjach publicznych (dwuetapowość) lub wśród prywatnych inwestorów (sponsoring), zamykając ścieżkę na jednym etapie. Analogicznie można odnieść się do instytucji I sektora, ale w tym wypadku jednostki publiczne (instytuty naukowe, uczelnie wyższe) zazwyczaj poszukują środków publicznych.

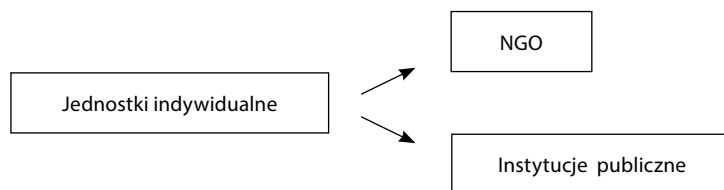
Należy także podkreślić, że są „obywatele (...) przejawiający swą aktywność w samodzielnym działaniu, a nie czekający na odgórną inicjatywę bądź dofinansowanie ze strony państwa. Obywatele, którzy działają nawet wówczas, gdy ich wysiłki odnoszą się do spraw w domyśle przeznaczonych aktywności państwa” (Jasnosz, 2020, s.179). Sami podejmują inicjatywy, bez współpracy z instytucjami I i/lub III sektora, chociaż są to trudne wysiłki i ograniczają się do działań zamykających się w małej grupie społecznej (mieszkańcy jednej ulicy, bloku, małej wsi).

Schemat 1. Trójetapowa ścieżka aktywności jednostkowo-społecznych

Źródło: Opracowanie własne.

Schemat 2. Dwuetapowa ścieżka aktywności jednostkowo-społecznych

Źródło: Opracowanie własne.

4. Społeczność lokalna – grupa mikro- czy mezospołeczna?

Kierując uwagę na społeczność lokalną, możemy mówić o pewnej formie zbiorowości pośredniej pomiędzy skalą mikro a makrostruktur społecznych, określanej terminem mezostruktury. „Społeczności lokalne związane są z ograniczonym, niedużym terytorium. Wiąże je stosunkowo silne, bo bezpośrednie relacje międzyludzkie, łączące zarówno osoby indywidualne, jak i instytucje. Daje to poczucie silnej integracji społecznej, która umożliwia podejmowanie działań na rzecz rozwiązywania lokalnych problemów. Zaangażowanie się zaś w takie działania, poczucie przynależności do miejsca i odpowiedzialności za nie owocują postawą lokalnego patriotyzmu” (Mamzer, 2018, s. 27. Zob. Goszczyński, Knieć, Czachowski, 2015, s. 30-32). Przez lata omawiana grupa ulegała znacznym modyfikacjom pod wpływem różnych czynników zewnętrznych (szczególnie związanych z intensywnie postępującą globalizacją i nowinkami technologicznymi), jednak aktywność ich nie malała stopniowo (jak uważali badacze budujący teorię zaniku tego typu społeczeństw w sposób rozbudowania terytorialnego²), a jedynie dostosowywała się do realiów współczesności. „Ta aktywność ma powodować, że otoczenie – nie tylko społeczne, ale i naturalno-przyrodnicze, a także

² Do twórców popierających tego typu teorię można zaliczyć D. Harveya, A. Giddensa, Z. Baumaną, U. Becka, M. Castellsa. Godne uwagi jest opracowanie W. Goszczyńskiego, W. Knieć, H. Czachowski (Lokalne horyzonty zdarzeń. Lokalność i kapitał społeczny w kulturze (nie)ufności na przykładzie wsi kujawsko-pomorskiej, MET, Toruń 2015), w którym to dokonano charakterystyki lokalności społecznej w tradycji nauk społecznych i rozdartej między terytorializmem a globalizmem (Rozdział I, s. 11-26).

gospodarcze - ma być tak ukształtowane, by jego wpływ na mieszkańców był jak najbardziej pozytywny. Odwołania do pojęcia społeczności lokalnych weszły do kanonu mówienia o nowoczesnym społeczeństwie i niosą ze sobą konstatację pozytywną, uruchamiającą skojarzenia z aktywnością, świadomością swojego ludzkiego miejsca w przyrodniczym otoczeniu, dbałością o realizację potrzeb własnych przy uwzględnianiu potrzeb innych, przy uwzględnieniu zrównoważonego rozwoju” (Mamzer, 2018, s. 28).

Jednostki społeczne organizują się, „aby rozwiązać problemy, z jakimi borykają się w swoich społecznościach i życiu codziennym, a w obliczu niesłabnącej presji ekonomicznej i społecznej, która zmienia tradycyjne zwyczaje i sposoby życia, napływa ogromna fala obywatelskiej energii i witalności, których celem jest wspieranie zainteresowania ludzi na poziomie lokalnym” (Abanyam, Lumun, Kingsley, 2020, s. 16-17). W tego typu działaniach organizujących szczególnie udział mają instytucje non profit, przy czym nie można wykluczać instytucji I sektora, a także zrzeszania się społeczności na zasadzie tzw. zgrupowania nieformalnego. Powyższe elementy mają fundamentalne znaczenie w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, które przede wszystkim „odnosi się do sfery dobrowolnych zbiorowych działań zorganizowanych wokół wspólnych interesów, celów lub wartości. (...) Społeczeństwa obywatelskie często są wypełnione takimi organizacjami, jak zarejestrowane organizacje dobroczynne, rozwijające się organizacje pozarządowe, grupy lokalne, organizacje kobiece, wyznaniowe, stowarzyszenia zawodowe, związki zawodowe, organizacje samopomocowe, ruchy społeczne, stowarzyszenia przedsiębiorców, związki i grupy poparcia” (Podemski, 2014, s. 3).

5. Metodologia i prezentacja wyników badań

Uzupełniając teoretyczne rozważania dotyczące organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego, przedstawi się część empiryczną opracowania opartą na metodzie jakościowej, technice półstandaryzowanego wywiadu pogłębionego. Pierwszym etapem badania, oprócz analizy danych zastanych (desk research), była weryfikacja liczby fundacji i stowarzyszeń, a także innych organizacji III sektora. Skupiając uwagę jedynie na fundacjach i stowarzyszeniach, przyjęto metodę analizy dyskursu tekstu, gdzie doszukiwano się w celu działania słów kluczowych, takich jak: edukacja obywatelska, społeczność lokalna, świadomość lokalna, historyczna, kulturalna, ekologiczna itp.³. Biorąc pod uwagę województwo podlaskie, należy wskazać, że podlaski sektor pozarządowy tworzy ponad 3 tys. zarejestrowanych podmiotów non-profit według danych GUS za rok 2020 (Główny Urząd Statystyczny, 2021). Według Stowarzyszenia Klon-Jawor w samym województwie podlaskim działa 476 fundacji, a także 2443 różnych stowarzyszeń, z czego 420 zajmuje się działalnością wspomagającą rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, a także 470 wspierających naukę, szkolnictwo wyższe, edukację, oświatę, wychowanie (Adamiak, Charycka i Gumkowska, 2016). Najbardziej aktualne dane, które należy weryfikować za pomocą nałożonych filtrów, można pozyskać z Krajowego Rejestru Sądowego (KRS). Wskazują one, że w województwie podlaskim na czerwiec 2022 przypada 4451 zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń, ZOZ i innych organizacji społecznych i zawodowych (z tego wyodrębniono 834 fundacje, 1534 stowarzyszenia i 213 towarzystw)⁴.

³ Podstawą do zebrania i zaprezentowania wyników były informacje prezentowane na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego, Krajowego Rejestru Sądowego, stron internetowych gov.pl, powiatu białostockiego, www.fundacje.org, www.ngo.pl, rejestr.io.

⁴ Ministerstwo Sprawiedliwości, Krajowy Rejestr Sądowy, <https://ekrs.ms.gov.pl/web/wyszukiwarka-krs/strona-glowna/index.html>

Powinno się zwrócić uwagę, że „nie wszystkie zarejestrowane organizacje faktycznie prowadzą działalność - według danych GUS działa około 50% tych, które widnieją w rejestrze, (...) a więc odzwierciedlają sytuację około 70 tys. stowarzyszeń i fundacji w Polsce” (Charycka, Gumkowska i Bednarek, 2022, s.5).

W województwie podlaskim szacuje się, że około 30% zarejestrowanych fundacji i stowarzyszeń jest nieaktywnych, ale mogą aktywować działalność, podejmując konkretne działania lub pisząc projekty w celu pozyskania funduszy, o ile takowe będą dostępne zazwyczaj w instytucjach publicznych. Opierając się na pojęciach definicyjnych określających statutowo cele i działania fundacji i stowarzyszeń, wyodrębniono następujące obszary aktywności będące przedmiotem badań w ramach tego opracowania: inicjowanie, wspieranie oraz realizowanie inicjatyw rozwojowych na rzecz podnoszenia świadomości i wiedzy obywatelskiej oraz propagowanie zasad demokratycznego społeczeństwa i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Wspomagając się powyższymi założeniami, wyodrębniono 87 fundacji i stowarzyszeń spełniających założone kryteria. Ze wszystkich podmiotów 12 fundacji wyraziło zainteresowanie, pozostałe pozostały bez odzewu. Przeprowadzono wywiady z osobami reprezentującymi 10 fundacji lub stowarzyszeń.

W badaniach empirycznych zastosowano kilka kluczowych wskaźników, które pozwalają na głębsze zrozumienie mechanizmów mogących przyczynić się do ograniczenia lub zatrzymania promocji idei społeczeństwa obywatelskiego lub rozwoju, działań podejmowanych przez organizacje non profit na poziomie mikro i mezostruktur społecznych. Do najważniejszych należą: 1. Zainteresowanie mieszkańców sprawami społeczno-politycznymi na poziomie lokalnym. 2. Kształtowanie odpowiednich postaw obywatelskich i tożsamości narodowej w najbliższym środowisku. 3. Aktywności dzieci i młodzieży w życiu szkoły i lokalnej społeczności. 4. Udział w wolontariacie. 5. Współpraca zarówno władz lokalnych, jak i dyrekcji szkół z organizacjami III sektora. 6. Sytuacja NGO-sów po pandemii COVID-19.

Samo zainteresowanie w najbliższym otoczeniu, osiedlu, gminie może zainicjować budowanie procesu aktywności społecznej, która może przyczynić się do kształtowania poczucia wpływu na sprawy społeczności gminnej lub miejskiej. Zainteresowania te zazwyczaj oscylują wokół spraw społecznych (inicjacja budowy placu zabaw, zazielenienie najbliższych nieużytków) czy politycznych (zainteresowanie działaniami rady gminy, burmistrza, wójta). Warto podkreślić, że zainteresowanie rośnie, w porównaniu do lat 90-tych, ale to nie znaczy, że zaangażowanie czynne w sprawy lokalnej społeczności także sukcesywnie wzrasta. „Polacy w zdecydowanej większości deklarują zainteresowanie sprawami lokalnymi (76%), jednak pozostają raczej bierni, jeżeli chodzi o ich zaangażowanie na rzecz rozwoju gminy, miasta czy dzielnicy” (Boguszewski, 2018, s. 6). W celu uzupełnienia respondenci podkreślają, że młode osoby nie szczególnie interesują się omawianymi sprawami. Zazwyczaj są to osoby w średnim wieku (około 35 lat wwyż).

Dużo ludzi, o tamten sąsiad i tamten sąsiad, masa ludzi, w tym mieście interesuje się co się wokół nich dzieje. Patrzy naszym lokalnym władzom na ręce. Jak mają problemy lub czymś się interesują, a nie rozumieją, ja im cały czas pomagam. Piszę odpowiednie pisma zależnie od sprawy w ich imieniu, tłumaczę niezrozumiałości prawne (...) (mężczyzna, Fundacja, Czarna Białostocka)

Ze względu na prowadzenie tego typu działań zauważam, że ludzie mają duże zainteresowanie społeczne, zainteresowanie dotyczące polityki oszacowałbym na poziomie 50% społeczeństwa. Szczególnie od 35 roku życia w górę interesują się polityką. Młodzi nie bardzo interesują się tym. Próbuje, zachęcamy. Niestety zainteresowanie jest słabe. (mężczyzna, Fundacja, Białystok)

Nie mogę powiedzieć, żeby mieszkańcy naszej gminnej społeczności nie interesowali się sprawami lokalnymi. Nie jest to duża liczba zainteresowanych, może 35%, 40%, a może więcej. Trudno powiedzieć, zależne to jest od pomysłów i inicjatyw. Najbardziej interesują się własnym najbliższym otoczeniem, taką „małą ojczyzną”. W kręgu własnego osiedla, np. budowa placu zabaw. (kobieta, Stowarzyszenie, Czarna Białostocka).

Organizacje non profit, które mają w swoich działaniach ukierunkowanie na rozwijanie postaw obywatelskich, a także budowanie poczucia narodowego, opierając się na kształtowaniu tożsamości patriotycznej, biorą pod uwagę, że wśród dzieci i młodzieży na tego typu rozwój wpływa edukacja formalna w szkołach, gdzie służą wsparciem i pomocą (Por. Raszewska-Skała, 2017). Osoby reprezentujące fundacje duże nadzieje pokładają w dzieciach i młodzieży, a także widzą potrzebę zwiększenia współpracy i zainteresowania ze strony władz, gdzie miejscowi władarze mogą przyczynić się do promocji tejże działalności. Głównie uzależnione jest to od rejonu, w którym działa organizacja, ponieważ w małych miejscowościach społeczeństwo bardzo szybko się starzeje, a w większych - mieszkańcy mogą, ale nie chcą angażować się społecznie. W celu wzbudzenia zainteresowania wśród większej grupy społeczności, dużą uwagę poświęca się aktywnym formom działań, a nie tylko działaniom szkoleniowo-wizualnym, a także wzmacnianiu współpracy z organizacjami o zasięgu ogólnopolskim i ze szkołami.

Ja myślę, że rząd powinien promować i promuje w społecznościach lokalnych odzyskiwanie tożsamości lokalnej, narodowej, historycznej. Ludzie są bardzo zainteresowani odkrywaniem historii z miejsc, w których mieszkają. To powinno być promowane, to nie są duże pieniądze. Napisanie monografii, zrobienie wywiadu. To jest niezwykle ważne w budowaniu tej tożsamości lokalnej, obywatelskości społecznej. (mężczyzna, Fundacja, Skrybicze)

U nas najlepszym promowaniem postaw i wartości społecznych jest aktywne zaangażowanie społeczeństwa. Wtedy te efekty są bardziej trwałe i znaczące niż działania, które polegają ściśle na przeszkoleniu. W wyniku naszych działań budzimy zainteresowanie i jest to, określiłbym, że mocno powiązane. Polega to na promowaniu postaw, wartości, tożsamości i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Przykładowo próba wytłumaczenia czym jest budżet obywatelski i jak go zrealizować, np. w szkole. (mężczyzna, Fundacja, Białystok)

W naszym otoczeniu jest potężny kapitał społeczny, tylko bardzo nierówno rozsiany. Są centra nowych osiedli wokół Białegostoku. I tu widzę, że zajmie trochę czasu zanim mieszkańcy się poznają i stwierdzą, że mogą więcej razem. Inaczej jest w mniejszych miejscowościach. Tam społeczeństwo się starzeje, ponieważ istnieje emigracja zarobkowa. I to kształtowanie postaw jest przez wiele czynników, między innymi te, które wskazałem zachwiane. Im dalej od większego miasta, tym bardziej kontrasty widoczne. W mieście nie zauważalne jest poczucie tożsamości narodowej, lokalnej itp., natomiast na wsi jest widoczne, ale nie ma komu go przekazać. (mężczyzna, Fundacja, Choroszcz)

Staramy się organizować różne akcje. Przykładowo, razem z Fundacją Batorego, organizowaliśmy akcję „Masz głos”, czyli wspieranie młodych liderów w społeczności lokalnej, a także działania edukacyjne mieszkańców, młodzieży, aby wiedzieli, jak umiejętnie brać sprawy własnej społeczności w swoje ręce. Edukacja obywatelska młodych osób u nas się odbywa, nie poprzez szkolenia, a tylko poprzez działanie. Pokazanie, że można. Ja w dalszym ciągu uważam, że nie ma złej młodzieży i nie ma złych nawyków. Młodzieżą należy się opiekować. (kobieta, Stowarzyszenie, Czarna Białostocka)

Zarówno postawy obywatelskie i narodowe staramy się kształtować poprzez szerzenie kultury. Idziemy też w stronę patriotyzmu. Jest to wszystko związane z „Krechowiakami” i regionem Augustowa i z każdą osobą, która miała związek z Augustowem. Młodzież we wszystkich świętach

i uroczystościach patriotycznych bierze udział i to nie tylko te osoby, które są związane ze stowarzyszeniem. (kobieta, Stowarzyszenie, Augustów).

Zadania i animacja jest znaczącym czynnikiem przyciągnięcia uwagi i pobudzenia aktywności w działaniu dzieci i młodzieży. Na etapie edukacji w szkołach powinno się stawiać duży nacisk na aktywizację w swoim mikrostrukturalnym środowisku, co może przyczynić się do wzmocnienia postaw obywatelskich lub zwiększyć zaangażowanie w inne działania na rzecz społeczności lokalnej (Por. Słupska, 2016). W tym wypadku nie tylko chodzi o realizację projektów obywatelskich i szkoleń, ale zachęcenie do działań, które mogą wykreować liderów mobilizujących swoich rówieśników w angaż społeczny. Z wywiadów wynika, że nie tylko samorządowcy mogą przyczynić się do zahamowania aktywności, ale i problemy emigracji, zazwyczaj tzw. zarobkowej, brak wsparcia rodziny lub sam system reform szkolnictwa (Por. Stępień-Lampa, 2018).

Czasem mam wrażenie, że młodzież ma większą wiedzę, jeżeli chodzi o postawy obywatelskie, patriotyczne niż ich rodzice. Mają swoje zdanie i co ważniejsze potrafią je udowodnić. Jak mają wątpliwości to szukają wiedzy. W nich widzimy przyszłość. Jednak jest przeszkoda, w postaci kultu: „tu skończę szkołę i wyjeżdżam”. Duży proces emigracji w naszej gminie istnieje. (kobieta, Fundacja, Czarna Białostocka)

Brakuje liderów, nie ma liderów. Jak ja wyjdę z jakimś pomysłem, od razu chmara dzieciaków ciekawych jest. Przyszły do nas dzieciaki z pomysłami, a rodzice powiedzieli nie... i koniec nie ma dyskusji. Jeżeli nie ma w rodzinie wsparcia, to nic nie wychodzi. (mężczyzna, Fundacja, Czarna Białostocka)

Nie wolno nam mówić, że dzieci i młodzież niczym nie jest zainteresowana. Im należy wskazać kierunek, czymś zainteresować. Zadajemy pytanie, jak szkoły wdrażają edukację obywatelską, samorządność itp. Zauważamy, że ciężko jest z tym. Problem tkwi w systemie, a nie w braku zainteresowania młodzieży. Nawet samorzady uczniowskie są ograniczane w działaniu. (mężczyzna, Fundacja, Bielsk Podlaski).

Można oszacować, że 50% jest ciekawsza i wiodąca w tym kierunku, a 50% to taka narzekająca. Część się nie chce wychylać, ale i są liderzy, którzy chodzą na spotkania, którzy chcą. Ogólnie to jest mało. Dużo dzieci i młodzieży zabrał internet. Lepiej patrzeć, jak inni robią aniżeli jak sami mają zrobić. (kobieta, Stowarzyszenie, Augustów)

Myślę, że brak przykładu właściwego, zwłaszcza w szkołach. Ja mam syna kilkunastoletniego i ja widzę czego się uczą dzieci, szczególnie na historii i WOS-ie. Moim zdaniem część tych informacji jest zbędna całkowicie. Wiem, że to takie gadanie jest.. ale powinno się ludzi uczyć, zwłaszcza młodych ludzi...tych rzeczy, które są im naprawdę potrzebne w funkcjonowaniu obecnego świata. On powinien wiedzieć dzisiaj czy w ogóle wie jak funkcjonować w dzisiejszym świecie. Powinni wiedzieć kto odpowiada za drogi, za telefonię komórkową, płoty, przystanki, autobusy. Powinni być edukowani z każdej dziedziny życia, bo większość łączy się z obywatelskością. Nie powinno się podchodzić do tego systemowo, bo wtedy łatwiej się ludźmi steruje. Powinno się zreformować podejście systemowe, ponieważ młodych ludzi jesteśmy w stanie wszystkiego nauczyć, ponieważ są to chłonne umysły niespaczone wiedzą encyklopedyczną. Przyczyną jest system edukacji, sposób edukacji treści w tych przedmiotach społecznych, w jaki sposób są wykładane. (mężczyzna, Fundacja, Skrybicz)

Jedną z ważnych form aktywności jest udział w wolontariacie, stanowiącym formę rozwoju społeczności lokalnych. Według badań CBOS zauważalny jest spadek zainteresowania nieodpłatną działalnością społeczną w stosunku do poprzednich lat, gdzie „w organizacjach obywatelskich działa dwie piąte Polaków (40%), czyli minimalnie mniej (o 3 punkty procentowe)

niż zarejestrowaliśmy przed dwoma laty i tyle samo co cztery lata temu” (Feliński, 2022, s. 4). W przypadku regionu podlaskiego aktywność w tego typu działaniach jest podobna do danych ogólnopolskich. Chęć zaangażowania w nieodpłatną pracę wynika z kierunku działań (pomoc biednym dzieciom, opieka nad starszymi osobami, organizacja festynów, galerii czy sympozjum). Chętniej angażują się w organizację imprez lub renowację lub sprzątanie starych cmentarzy niż w opiekę nad starszymi. Dodatkowo zauważalne jest stereotypowe motywowanie wśród dzieci i młodzieży polegające na zdobywaniu punktów z dobrego zachowania w szkole, co nie jest dobrze postrzegane przez reprezentantów NGO-sów.

Jeżeli chodzi o wolontariat, to powiem, że on staje się modny. Młodzież chce uczestniczyć i się angażować, tylko trzeba ich powiadomić i zachęcić. Potrzebuje bodźca. Druga sprawa - interesuje ich działanie, czyli organizacja pokazów, galerii, festynu patriotycznego. (kobieta, Fundacja, Łomża)

W stowarzyszeniu nikt z nas nie bierze pieniędzy. Są członkowie seniorzy i juniorzy i każdy uczestniczy w wolontariacie. Nasza organizacja skupia się na działaniach. Całkiem możliwe, że młode osoby to przyciąga, nie ma po prostu nudy. (kobieta, Stowarzyszenie, Augustów).

Ludzie nie garną się do uczestnictwa w wolontariacie do wszelakiego rodzaju projektów, inicjatyw i tak dalej. Trzeba rekrutować i nie jest to zazwyczaj tak, że stoją kolejki z aplikacjami itp. Raczej jest tak, że jak planujemy jakieś działanie to musimy mieć wstępne rozpoznanie na temat ilości osób, które będą potrzebne do uczestnictwa, a jest ich niewiele. (mężczyzna, fundacja, Białystok)

Fundacja to jest garstka osób. Wolontariat polega na pomocy znajomych, ponieważ ciężko zachęcić kogokolwiek do tego typu działań bez profitów. Powiem, że wytworzyły się pewne stereotypy. Pierwszy to, osoby młode nie działają w NGO-sach, a druga to – wolontariusz to dzieciak, który potrzebuje punktów do szkoły. W naszej Fundacji jest grupa wolontariuszy dość stała, która dalej później pomaga w rekrutacji, jeżeli jest większy projekt (mężczyzna, Fundacja, Choroszcz)

Jednym z elementów, przyczyniających się do rozwoju organizacji non profit jest współpraca z instytucjami publicznymi. Nie powinna się ona ograniczać do formalno-finansowych rozliczeń projektów i/lub grantów, gdzie tego typu współpraca oscyluje na poziomie 70% (Opióła, 2017), a powinna tworzyć relację wzajemnego wsparcia w postaci wymiany informacji, doświadczenia i prowadzić do budowy tzw. dobrych praktyk. Zazwyczaj NGO-sy stale współpracujące z instytucjami I sektora budują rozpoznawalną markę, co prowadzi do dostarczania „niezbędnej wiedzy o potrzebach i problemach społeczności, a także wspiera grupy zmarginalizowane i stoi na straży dobra publicznego (Baraniewicz-Kotasińska, Adler, 2020; Bogacz-Wojtanowska, 2011). W celu uzupełnienia wzięto też pod uwagę współpracę z dyrekcją szkół. Należy podkreślić, że o ile z miejscowymi władzami współpraca jest oceniana negatywnie, o tyle z dyrekcją szkół – na wysokim poziomie. W tym wypadku bardzo ważną kwestią jest wypracowanie współpracy pomiędzy I i III sektorem, co przyczyni się do rozwoju lokalnego.

Moim zdaniem podstawowym problemem społeczeństwa jest to, że pomoc udzielana organizacjom pozarządowym jest przekazywana według klucza partyjnego. I to dotyczy zarówno obecnej władzy, jak i poprzedniej. I to było zauważalne w obu tych obszarach, tych okresach. Tamci poprzedni przekazywali środki dla projektów, które były uznawane za słuszne i ignorowane były inne, a teraz sytuacja jest odwrotna. To jest patologia, to jest coś czego być nie powinno. To jest taki nasz narodowy nowotwór. Uczestniczyłem na różnych konferencjach i szkoleniach międzynarodowych. I widzę, że w innych krajach, np. Szwajcaria, Norwegia jest to wypośredkowane, zachowany pewny balans (...) I to jest zarówno na szczeblach krajowych, jak i lokalnych. (mężczyzna, Fundacja, Skrybice)

Fundacja miała kilka prezentacji w szkołach. Dyrektorzy bardzo chętnie współpracowali. Mieliśmy pokazy z politechnizacji. Dyrektorzy szkół nie przeszkadzają, wręcz przeciwnie pomagają. (kobieta, Fundacja, Czarna Białostocka)

Z dyrektorami szkół nie jest zachwiana współpraca. Jedyne zbyt sztywne prawo wiąże im ręce i ogranicza możliwości. Jeżeli chodzi o instytucje państwowe, to chyba najbardziej otwarty jest urząd wojewódzki, zawsze miałem wrażenie dużego profesjonalizmu i otwartości. Samorząd powiatowy ma bardziej skostniałe regulaminy i zasady. (mężczyzna, Fundacja, Choroszcz)

Oczywiście wszędzie tam, gdzie realizuje się zadania ze środków publicznych, czy to z urzędu miasta lub innych instytucji, to wymagania formalno-prawne muszą być dopięte na ostatni guzik. Bardzo dużo zależy od kontaktów na lokalnym poziomie. Chodzi o pracowników różnych departamentów. My już jesteśmy rozpoznawalni i dobrze z urzędnikami się współpracuje. Myślę, że tu się już bardzo zmienia nastawienie instytucji publicznych, które nie traktują organizacji non profit jako instytucję, która prosi o łaskę lub wyciąga pieniądze, tylko traktują instytucje non profit jak partnerów, którzy działają na korzyść społeczności naszych (mężczyzna, Fundacja, Bielsk Podlaski)

W gminie przydałoby się takie centrum do współpracy i pomocy z organizacjami samorządowymi, które będzie na bieżąco informować na temat projektów oraz pomoc prawno-informacyjna. Kontakt ze zwykłym urzędnikiem nie jest odpychający, ale jeżeli chodzi o burmistrza lub radnych... jest interes, jest i zainteresowanie. (mężczyzna, Fundacja, Bielsk Podlaski)

My mamy bardzo dobre kontakty z władzami lokalnymi, bo jesteśmy już rozpoznawalni. Widzą też, że nie walczymy z nimi, a jedynie podejmujemy współpracę. (mężczyzna, Fundacja, Sochonie)

Bardzo pozytywna jest współpraca. Zarówno z jednej i z drugiej strony nie możemy powiedzieć złego słowa. Na tym młodzi ludzie zyskują dużo. My nie mamy wrogów może dlatego, że nasza organizacja ma charakter patriotyczno-obywatelski. Nie mają podstaw do przyczepienia się, a jak ktoś z władzy myśli coś złego, to głośno tego nie mówi. Jeżeli patrzymy w stronę dyrekcji, nigdy nie było problemów, wręcz oferowali pomoc. Dyrektorzy są dumni z tego, że działa takie stowarzyszenie. (kobieta, Stowarzyszenie, Augustów)

Działalność podlaskich NGO-sów w dobie pandemii COVID-19 analogicznie można porównać do organizacji non profit z całego kraju. Największe problemy miały organizacje niosące przesłanie kulturalne lub zajmujące się działalnością szkoleniowo-edukacyjną, gdzie znaczącą rolę odgrywał kontakt z drugim człowiekiem. Niektóre z nich podjęły dodatkowe działania w związku z pandemią, gdzie najczęściej były to usługi społeczne lub wsparcie finansowe (GUS, 2020). Z danych wynika, że polskie społeczeństwo nadal chętnie pomaga i udziela się społecznie (Por. Feliński, 2022). 44% badanych tyle samo czasu poświęca na udział w wolontariacie i pandemia nie miała na ich aktywność wpływu (Jurówczyk i Florczak, 2021). Należy zwrócić uwagę, że osoby biorące udział w badaniach nieco inaczej postrzegają sytuację organizacji III filara w związku z pandemią. Przyczyn można się doszukiwać w rodzaju działalności (kulturalna, szkoleniowo-edukacyjna), zasięgu działań, podejściu do pandemii mieszkańców woj. podlaskiego.

Zauważamy, że ludzie się wycofali. Powstaje taka izolacja podyktowana strachem. Jak powiem, że pomogę to ludzie podchodzą z nieufnością. Może myślą, że oni też będą musieli robić. Dużo zrobiła ta pandemia. Ludzie zbudowali takie kokony. Ludzie prawdopodobnie się boją. Są nieufni. (kobieta, Fundacja, Czarna Białostocka)

Pandemia zrobiła swoje przez ostatnie dwa lata. Największym problemem jest teraz powrót do funkcjonowania zbiorowego po pandemii. To rozbiło mocno. Zostali jako publiczność i nawet te osoby, które społecznie były zaangażowane mocno wycofały się. Cała masa zaszyła się

w domach. Nie wiem do końca z czego to wynika, czy z faktu nie zaszczepienia się, ze strachu, trudno powiedzieć. (mężczyzna, Fundacja, Choroszcz)

6. Wnioski

Przedstawione powyżej wyniki badań wskazują, że organizacje pozarządowe o zasięgu lokalnym starają się prowadzić wzmożone działania oscylujące wokół świadomości obywatelskiej, która ukierunkowana jest na modyfikację postaw obywatelskich i ogólnospołecznych. Skuteczność tych działań oparta jest na znacznym zaangażowaniu pracowników organizacji, którzy próbują zainteresować społeczność lokalną problemami własnego otoczenia. Zazwyczaj kluczem do tego jest poszukiwanie liderów wśród młodych osób, a niekiedy i dzieci. Poszukiwania opierają się na próbie zwrócenia uwagi na realizowany projekt lub zadanie, co prowadzi do zmobilizowania młodych osób i zaangażowania ich w te działania. Warte zaznaczenia są uwagi dotyczące formy przekazywania informacji. Większe efekty przynoszą działania w formie aktywnej, aniżeli edukacyjno-szkoleniowe. Czynny udział, wykonanie postawionych celów lub zadań budzi zainteresowanie nie tylko u osób zaangażowanych w projekty realizowane przez konkretną organizację, ale i przez obserwatorów. Dodatkowym atutem jest budowanie realnych chęci wśród zainteresowanych osób do rozwiązania wspólnego problemu, a także nauka umiejętnej współpracy. Te elementy stanowią próby rozpowszechniania wolontariatu, który i w tym województwie jest mało znaczący i organizacje mają trudności z naborem osób zainteresowanych działaniami społecznymi.

W tym wypadku należy uwzględnić współpracę z władzami lokalnymi, ponieważ ona może przyczynić się do znaczącego rozwoju nie tylko samych postaw obywatelskich wśród jednostek, ale do rozwoju lokalnego otoczenia. W poszczególnych gminach województwa podlaskiego, można określić, że jest zadowolająca współpraca pomiędzy instytucjami I sektora a organizacjami III sektora. Jedynie uwagę przyciąga gmina Czarna Białostocka, gdzie władze nie są znacząco pomocne i ukierunkowane na organizacje pozarządowe. Przyczyn tego można doszukiwać się w tzw. kulturze współpracy, która może opierać się na atmosferze nieufności we wzajemnych stosunkach, braku wspólnego zrozumienia co do zasad czy wartości, braku regularnych kontaktów i braku poprawy wzajemnych relacji (Mempel - Śnieżyk, 2013). Jeżeli chodzi o współpracę z dyrekcją szkół, tu nie obserwuje się większych problemów, ponieważ współpraca chętnie jest podejmowana. Jedynie można założyć, że negatywne elementy współpracy nie leżą w sferze osobowości (detektora szkoły), a w systemie normatywno-prawnym, jaki został stworzony na potrzeby oświatowe.

Porównując dane ogólnopolskie dotyczące sytuacji NGO-sów podczas pandemii i po tym okresie, w poszczególnych powiatach i gminach województwa podlaskiego zauważa się problemy organizacji, które to zmuszone były zawiesić swoją działalność społeczną. Tym bardziej, że większość organizacji jest ukierunkowana na bezpośredni kontakt z człowiekiem. Dodatkowo reprezentanci fundacji i stowarzyszeń podzielili się odczuciami po okresie pandemii, która przyczyniła się w ich opinii do pogłębienia niechęci w stosunku do wszelkiego rodzaju działalności społecznych, a także do zachwiania ogólnych kontaktów międzyludzkich.

Na zakończenie należy podkreślić, że organizacje pozarządowe odgrywają znaczącą rolę w społecznościach lokalnych, ponieważ są zdecydowanie widoczne i rozpoznawalne. Także stosunek poszczególnych osób budujących społeczność lokalną, przyczynia się do modelowania bardziej pozytywnego wizerunku organizacji pozarządowych, aniżeli instytucji publicznych.

NGO-sy są bardziej kreatywne w swych działaniach, a jedynie problemy finansowe mogą zahamować dalsze różnorodne pozytywne działania.

Bibliografia:

- Adamiak P., Charycka B., Gumkowska M. (2016), Potrzeby i możliwości organizacji pozarządowych województwa podlaskiego. Raport z badań, Białystok: Wydawnictwo Stowarzyszenie Klon-Jawor.
- Adamowicz M. (2008), Społeczność lokalna, organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie jako środowisko i przejaw kapitału społecznego na obszarach wiejskich, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 8 (s.9-22), Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Babula M. (2019), Uwarunkowania prawne organizacji pozarządowych. W: A. Krzysztofek, K. Szewczyk, A. Borcuch (red.), *Regulacje prawne a funkcjonowanie polskiej gospodarki* (s. 6-18), Kielce: Laboratorium Wiedzy Artur Borcuch.
- Baraniewicz-Kotasińska S., Adler D. (2020), Wartość społeczna w międzysektorowych projektach zrównoważonego rozwoju. Studium przypadku, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1 (79), 114-130.
- Beck U. (2012), *Społeczność światowego ryzyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Blicharz J. (2016), *Fundacje. Wybrane zagadnienia*, Prawnicza i Ekonomiczna, Wrocław: E-wydawnictwo Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bauman Z. (2006), *Płynność nowoczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Literackie.
- Bogacz-Wojtanowska E. (2011), *Współdziałanie organizacji pozarządowych i publicznych*, Kraków: Instytut Spraw Publicznych UJ.
- Boguszewski R.(2018), *Zaangażowanie Polaków na rzecz społeczności lokalnej*, Komunikat z badań, Warszawa: Centrum Badań Opini Społecznej, 74.
- Brol M. (2013). *Przyczyny trudności we współpracy sektora publicznego i prywatnego*, *Studia Ekonomiczne*, 129, 59-67. s. 61.
- Bursztyna W.J., Dobrosielski P., Jaskułowski K., Majbroda K., Majewski P., Rauszer M. (2019), *Naród w szkole. Historia i nacjonalizm w polskiej edukacji szkolnej*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, Uniwersytet SWPS.
- Castells M. (2013)., *Społeczność sieciowe*, Warszawa: PWN.
- Charycka B., Gumkowska M., Bednarek J. (2022), *Kondycja organizacji pozarządowych – najważniejsze fakty*, Warszawa: Wydawca Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Feliksiak M. (2022), *Aktywność w organizacjach obywatelskich*, Komunikat z badań, Warszawa: Centrum Badań Opini Publicznej, 41.
- Giddens A. (2008), *Konsekwencje nowoczesności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gliński P. (2000), *O pewnych aspektach obywatelskości*. W: H. Domański, A. Ostrowska, A. Rychard (red), *Jak żyją Polacy?* (s. 363-393), Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN,.
- Główny Urząd Statystyczny (2021), *Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych, kół gospodyń wiejskich oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2020 r. - wyniki wstępne*. Pobrano z https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5490/3/9/1/dzialalnosc_stowarzyszen_i_innych_organizacji_spoecznych...w_2020_r.-wyniki_wstepne.pdf
- Główny Urząd Statystyczny (2020), *Organizacje non-profit w czasie epidemii COVID 19 (marzec-sierpień 2020)*. Pobrano z: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5490/20/1/1/organizacje_non-profit_w_czasie_epidemii_covid-19.pdf
- Goszczyński W., Knieć W., Czachowski H. (2015), *Lokalne horyzonty zdarzeń. Lokalność i kapitał społeczny w kulturze (nie)ufności na przykładzie wsi kujawsko-pomorskiej*, Toruń: Wydawnictwo MET.
- Jurowczyk P., Florczak M. (2021), *Dobroczynność. Zdaniem Polek i Polaków, co zachęca, a co jest barierą?*, Raport WWF i UNICEF. Pobrano z https://www.wwf.pl/sites/default/files/inline-files/Raport_2021_11_26.pdf

- Jasnosz K. (2020), Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 roku i jego obecna kondycja, *Rocznik Administracji Publicznej*, 6, s. 177–202.
- Kancelaria Sejmu (1984) *Dziennik Ustaw*, Nr 21 poz. 97.
- Kancelaria Sejmu (1989) *Dziennik Ustaw*, Nr 20 poz. 104.
- Kancelaria Sejmu (2003) *Dziennik Ustaw*, Nr 96, poz. 873.
- Kancelaria Sejmu (2022) *Dziennik Ustaw*, Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, poz. 1327.
- Karnowska D. (2011), *Spór o wspólnoty. Idee komunitarystyczne we współczesnej polskiej myśli politycznej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Halszka – Kurlito M. (2008), *Organizacje pożytku publicznego. Rozwiązania prawne-funkcjonowanie-rozwój*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Harvey D. (1990), *The condition of Postmodernity*, Cambridge USA, Oxford UK: Blackwell.
- Mamzer H. (2018), Społeczność lokalna jako źródło poczucia bezpieczeństwa ontologicznego. W: *Społeczność lokalna. Konteksty przemian i innowacje*, T. Herudziński i P. Swacha (red.), (s. 23-36), Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Matysiak A. (2010), Zakres przedmiotowy sektora publicznego w gospodarce rynkowej. W: M. Bról (red.), *Zarys ekonomii sektora Publicznego* (s.11-44). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Mempel – Śnieżyk A. (2013), Organizacje pozarządowe i społeczności lokalne a skuteczne działanie dla rozwoju lokalnego. W: *Spójność regionalna. Polityka-mechanizmy-perspektywy*, Z. Przygodzki, M. Feltynowski (red.), 289, (89-103), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (2010), *USTAWA z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Warszawa: ZWP MPiPS.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Krajowy Rejestr Sądowy, <https://ekrs.ms.gov.pl/web//wyszukiwarka-krs/strona-glowna/index.html>
- Lumun A. N., Kingsley M. (2020), Non-governmental Organizations and sustainable development in developing countries, *Zamfara Journal of Politics and Developmen*1, Vol. 1, No. 1, 2020, s. 16-32.
- Opióła W., Współpraca między I a III sektorem. Funkcjonalny rozrost państwa? W: R. Kmiecik, P. Antkowiak, (red.), *Wielowymiarowość polityk publicznych - między centralizmem a lokalizmem*, (s. 7-19), Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
- Pietrzyk-Reeves D. (2012), *Idea społeczeństwa obywatelskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Podemski K. (2014), Społeczeństwo obywatelskie w Polsce 25 lat po wielkiej zmianie, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 76 (2), 89-109.
- Raszewska-Skałeczka R. (2017), Trzeci sektor w systemie oświaty-wybrane formy wspierające oświatę. W: J. Blicharz, L. Zacharko, S. Nitecki (red.), *Trzeci sektor i ekonomia społeczna. Uwarunkowania prawne. Kierunki działań*, (s. 113-138), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sarnecki P. (2008), Ordynacja wyborcza w wyborach samorządowych. W: M. Magoska (red.), *Wybory samorządowe w kontekście mediów i polityki*, (s. 11-23), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Seligman A. B. (1995), *The Idea of Civil Society*, Princeton: Princeton University Press.
- Stępień-Lampa N. (2018), Samorząd terytorialny wobec głównych zmian w oświacie w latach 1991-2016. W: A. Czyż, S. Kubas (red.), *Na drodze do wyjaśnienia problemów politycznych: księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Markowi Barańskiemu*, (s. 504-515), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szewczyk M. (2006), Instytucjonalnie uwarunkowane lokalne aspekty subsydiarności, *Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie*, 1 (1), 195-228.
- Ślupska K. (2016), Aktywność społeczna i kulturalna młodzieży w środowisku - o potrzebie działań animacyjnych na rzecz młodego pokolenia, *Pedagogika społeczna*, 2 (60), s. 133-149.
- Wendt J., (2007), *Wymiar przestrzenny struktur i aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Warszawa: PAN IGiPZ.

- Wojtasik W. (2012), Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka Teoria i praktyka, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtasik W. (2013), Systemowa specyfikacja wyborów samorządowych w Polsce, Roczniki Nauk Społecznych, 1 (41), 5, s. 53-72.